

Vespasianus római császár kiadatlan ellenjegye.

Gyakran találunk az érmeiken egyes betűket, monogramokat, szimbolumokat, emblémákat, számokat, melyek már forgalomba hozataluk után verettek az egyes darabokra, hogy azokat a többitől megkülönböztessék. E jegyek tehát utólagos toldalékok s ezeket ismeri az éremtan *ellenjegy* (contremarque, Gegenstempel) néven. Azonnal föl-tűnnek, noha *kisterjedelműek*¹ és akár relief-szerű, akár mélyített veretek, egyformán jól szolgálják céljukat, mert mindenképen kirínak az érem egységes előállításából.

Céljukat illetőleg a maig eszközölt kutatások eredménye még nem adott végérvényes, még kevésbé egységes meghatározást, a minék oka egyrészt abban keresendő, hogy a numizmatikai vizsgálódásnak ez ága még csak az anyaggyűjtés stádiumában van; másrészt abban, hogy a kor, melyet felölel nagy és sokféle lehetséges viszonyt mutat fel az állam, a társulatok, egyes emberek és a szolgáltatukban álló nemes érc között.

Ókori görög és római érmeiken éppúgy megtaláljuk, mint közép- és újkoriakon.

A kínai birodalom bankárai és pénzbeváltói manapság is az ellenjegy alkalmazásával teszik forgalomképessé a külföldi éremdarabokat.² A XVII. század folyamán Oroszország Szent-György emblémáját verte rá a német birodalmi tallérokra, miáltal azok törvényes fizetési eszközzé váltak és mint rubelek (Rubeljefimki) kerültek forgalomba.³ Nálunk a Rákóczi-féle libertásokon, mint ellenjegyet, a Boldogságos Szűz emblémáját találjuk. Céljuk különbözőségét már ez újkori példák is világossá teszik.

A míg ugyanis a libertásokon előforduló ellenjegyek a hazai éremfajnak forgalomban való megtartását célozzák, addig az orosz és kínai példák azt a törekvést fejezik ki, hogy idegen éremdarabnak adjanak honi árfolyamértéket és ezzel — a mennyiben ez nem kölcsönös megállapodás eredménye — eltulajdonítsák más állam éremdarabjait, saját érembeli szükségletük kielégítésére vagy saját pénzverésük és kibocsátásuk költségeinek megkímélésére.

¹ Ha az éremlapka nagyságának megfelel az új bélyegző nagysága, akkor elő-áll az u. n. átvert érem, mely végcélját tekintve szintén az ellenjegyzett érmekhez volna sorozható, de általában mégis külön tárgyalják.

² Babelon : *Traité des monnaies grecques et romaines*, Páris, 1901. 643. l.

³ Halke : *Einleitung in das studium der Numismatik*, Berlin, 1905. 171 l.

Luschin : *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte*, 1904. 43. l.

E két legáltalánosabb cél és törekvés érvényesül más újkori és középkori államokban is, de megszokott jelenség már az ókori görögök, rómaiak és keleti népek érmelelésében is.

Nagy Sándor egyik drachmáján Byzanc alakja,¹ inicziáléi és egy másik drachmáján a phrygiai Cibyra inicziáléi és típusa az ellenjegy. Egy miletusi ezüst-érem Cnossus emblémájával, a labirinthussal van ellenjegyezve. A syriai királyok szintén nemzeti emblémájukkal, a horgony vagy elefánt contremarquekkal látták el Nagy Sándor tetradrachmáit épügy, mint elődeiknek újra forgalomba bocsátott érmeit.

A perzsa Akhimenidák uralma alatt is számtalan tarsusi, aspendusi, mallusi, istusi és nagidusi érem kapott különböző emblémákat, vagy armeniai betűket ellenjeggyül.²

A görögöknél annyira szokásos szimbolum mindinkább leszorul a római ellenjegyekről, a mint haladunk a császárkor felé, annak kezdeténél pedig csaknem egészen eltűnik és helyét egyes betűk, monogrammok, számok vagy császárok kicsiny méretű képei³ foglalják el. A görög államalakulásnak szeparatizmusra való hajlama, a római birodalomnak egységre való törekvésével szemben, természetes magyarázatát adja a görög és római ellenjegyek e különböző vonásának. A hány város, annyi állam alakult Görögországban, melyeknek mindenike saját törvényei szerint berendezve, más és más istennek védelme alatt szolgált a sajátos céljait. Isteneik oltalma alá rendelték a pénzt is s ellátták azoknak szimbolumaival, hogy az érem bántalmazói magukkal az istenekkel találják szemben magukat. Ezeket a szimbolumokat, melyek hova-tovább az államhatalom képviselői kifelé, alkalmazták leggyakrabban ellenjegyek gyanánt is.

Az egységes Rómánál e jelenségeket csak annyiban találjuk meg, a mennyiben a jogok és köteleességek elosztásával különbséget tesz egyes városok és kolóniák között, de az eddigi kutatás eredménye itt is vajmi ritkán talál szimbolikus vonásokat az ellenjegyek használatában. Leggyakoribbak a DD (decreto decurionum) betűkkel ellenjegyzett nemaususi,⁴ karthagói, attikai érmek, melyek az illető városok tanácsának autonómiáját jelzik, míg az IMP; AVG; CAE; IMPCA ellenjegyek a császári hatalom oltalmát fejezik ki, mely alatt az árfolyam kiterjesztett a kolónia határán kívül is.

Gyakran találjuk azonban az ellenjegyeket egyes emberek: helytartók, hadvezérek és bankárok helyiérdekű szolgálatában is.

A perzsa Akhimenidák alatt számos cyprusi, ciliciai, synopei, pamphyliai, lyciai stb. érmet hatalmas bevágásokkal torzítottak el, míg másugyanazon fajú és egykorú érmek, minden jelzés nélkül kerültek ugyanazon állam területén forgalomba. E bevágásokat Lenormant⁵ értéktelenítő bélyegnek fogta fel, mások ellenben a szentélyek elidegeníthetetlen kincsét látták bennük. Babelon elveti mind a két föltevést. Az elsőt azért, mert az értéktelenítéshez az állam részére könnyebb és eredményesebb

¹ Daremberg és Saglio: Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, Páris, 1899. III. 1. 464. l. 4044 ábra

² Babelon: i. m. 643. és 647. l.

³ Az Erdélyi N. M. éremtárában is van.

⁴ Daremberg — Saglio: i. m. 465. l. 4045. ábra.

⁵ Lenormant: La monnaie dans l'antiquité. I. k. 31. l.

az olvasztó-kemenceze, a másodikat azért, mert ez állítást vagy föltevést nem bizonyítja sem irodalmi, sem más emlék. Annál határozottabban, mond ennek ellene az a tény, hogy aranyérmekben ilyen bevágás sohasem található — holott ilyenek is voltak az egyházi kincsek között. Babelon közönséges ellenjegyeknek minősíti, melyeket a perzsa satrapák — és csak ők — verettek a hadikincstárt alkotó érmekre, hogy az anyag értékét biztosítsák és hogy kényszerárfolyamot adjanak azoknak, szállítóiknál és ama községeknél, melyeknek vidékén táboroztak.¹

Tiberius, Augustus fogadott fia és főhadvezér is hasonló czélből alkalmazhatta Augustus életében a T C P A (Tiberius Caesar permissu Augusti) vagy TIBCAVP (Tiberius Caesar Augusti permissu) ellenjegyeket, míg császársága folyamán a TIB. AV. ; TI. AV. IM. ellenjegyek a birodalom pénzügyi zavarait juttatják eszünkbe.

Politikai jelleget tulajdonítanak a Galba, Otho és Vespasianus neve alatt eszközölt ellenjegyzéseknek, melyeket maguk, a császárokat kikiáltó legiók, verettek volna ezüst- és rézérmekre egyaránt, hogy ezzel is hangulatot teremtsenek pártfogolt császáruk mellett. Dr. Max L. Strack, előbb bonni, most giesseni tanár, az ellenjegyeknek azt a csoportját tette különös vizsgálódásai tárgyává, melyek K. u. 69-ig a nyugat-római császárság korából erednek. Különösebb figyelemre méltatta a Julius-Claudius családból származó császárok érmeit, de legkivált a három császár évéből származókat. E mellett nem hagyja figyelmen kívül azokat a köztársasági érmeket sem, a melyeken esetleg megfelelő ellenjegyek fordulnak elő.

Dr. Max L. Strack egyelőre a tudományos anyagnak, lehetőleg teljes egybegyűjtésére törekedvén, az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárát is felkérte, hogy az e körbe vágó anyagát tanulmányozza át és bocsássa neki rendelkezésére. Ebből a czélből végzett tanulmányozásom közben akadtam rá gyűjteményünkben Nero középbronz érmére (semis), a mely Cohennél (I. kiadás, I. kötet 253. sz.) közlött példától csak abban tér el, hogy előlapján a császárképe alatt a gömb hiányzik, de a melynek Vespasianustól származó ellenjegye a közlött formában eddig ismeretlen. Dr. Strack a tőle tanulmányozottellenjegyekről készített lajstromban 158. sz. alatt közöl egy ellenjegyet, a mely meglehetősen hasonlít a most közlötthöz, de annyiban mégis eltér ettől, hogy a Vespasianus nevét rejtő monogrammban az E betű a V betű második szárából van képezve, még pedig úgy, hogy az E betű felsőszára hiányzik, illetőleg a P betű felső kanyarulatával esik egybe, míg a tőlünk közlött példán az E betű a V betű első szárából van képezve.

Vespasianus ellenjegyeről lévén szó, mikor ezt, az eddig ismeretlen ellenjegyváltozatot közlöm, megpróbálom egyúttal kimutatni, hogy a monogrammjával ellenjegyzett érmek közül melyek sorolhatók a politikai jellegűek közé, ha már ilyenekről, a fenti értelemben egyáltalán beszélhetünk.

Vespasianus ellenjegyzését köztársasági denárokon és császárkori ezüst- és bronzérmeken egyaránt megtaláljuk. Köztársasági érmeiket más, mint Vespasianus, nem is jegyzett ellen. E két különböző pénzláb ellenjegyzett darabjait szeretném az ellenjegyzés ideje szerint elválasz-

¹ Babelon: i. m. 645. I.

tani és kimutatni azt, hogy hamarabb jegyezte ellen a császárkori éremdarabokat, mint a köztársaságiakat és így csak a császárkoriak, sőt első sorban teskin Vespasianus közvetlen elődeinek és nevezetesen Neronak érmei tekinthetők olyanokúl, melyeknek politikai jelleget tulajdoníthatunk.

Augustus, midőn császári jogkörébe vonta az éremverés jogát is és az eddig használatos, — mondhatjuk — réz valuta helyett az ezüst valutát hozta be, törvényes értékviszonyt állapított meg az új éremdarabok és a még mindig nagy mennyiségben közkezen forgó régi, köztársasági érmek között.¹ Nem vonta be azokat, hanem tovább is forgalomban tartotta. Ez annál könnyebben megtörténhetett, mert Augustus az új pénzláb sulyegységéül a második pun-háború óta Antoniusig használatos sulyegységet állapította meg. Így a fennebb említett viszony megállapítása csak a második pun-háborút megelőző jobb és az Antonius féle gyengébb legionarius denariusokra vonatkozhatott. Ez a törvényes viszony azonban csak addig állhatott fenn, a míg az új és régi rendszer ugyanazon minőségű éremfajaira vonatkozott. A mint azonban a császárkor folyamán mindinkább divatba jött a nemes ércnek erősebb és erősebb ötvözete, az Augustus által felállított értékviszony abban az arányban hanyatlott, miért is az ötvözetek százaléka szerint új és új viszony megállapítása vált szükségessé. Augustus denariusait 3·90 gr. sulylyal, finom ezüstből verette. Nero uralkodása alatt már a denarius sulya alatt csak 3·41 gr. és ötvözete 10⁰/₀-os.² Ezeknek az érmeknek értékviszonya nem lehetett azonos az Augustus által megállapítottal. Trajanus alatt az ötvözet 20 ⁰/₀-os, Septimius Severus alatt 50⁰/₀-os és hova-tovább mindinkább növekedik úgy, hogy Gallienus idejében már csak 4—5⁰/₀-os az ezüst denariusok nemes ércanyaga.³

Minden császárnak tehát, kinek uralma alatt az éremötvözet változott, saját érdekében állott megállapítani az új ötvözet arányában a viszonyt. Csakhogy ez hova-tovább mind bonyolultabbá, sőt lehetetlenné vált. Nemcsak az új pénzláb éremdarabjainak minősége és sulya változott, hanem maguk a köztársasági denariusok is különböző értéket képviseltek a szerint, a mint a köztársaság elején, közepén vagy annak végén kerültek ki az éremverő műhelyekből. Legegyszerűbb eljárás lehetett e nehézség kikerülésére a köztársasági érmek bevonása, illetve a *kincstárba bekerülteknek* összeolvasztása és új ötvözettel való újrakibocsátása. Így a míg egyrészt megvolt a tetemes haszon, másrészt feleslegessé vált az értékviszony megállapítása.

Nero idejében a pénzegység sulyban és ötvözetben egyszerre oly nagyot változott, hogy az értékviszony megállapításának elkerülése, (beolvasztás által), kívánatossá vált. És valószínűleg be is olvasztott minden darabot, melyhez hozzájuthatott, holott a köztársasági érmek keresettsége, hitele és az azokhoz fűződő hagyomány még mindég kívánatossá tették az államháztartásra, azoknak forgalomban hagyását. Mert a köztársaság eszméje még mindig és erősen kísértett. Bizonyítja ezt, hogy a Nero halálát követő rövid interregnum alatt Rómában és

¹ O. di Dio: Antike Münzwerthe und Werthbezeichnungen, Berlin, 1883. 13. l.

² O. di. Dio: i. m. 15. l.

³ O. di. Dio: i. m. 15. l.

Afrikában köztársasági emblemákkal és feliratokkal is vertek érmekeket,¹ sőt SPQR (Senatus populusque Romanus); RP (Respublica) ellenjeggyel is láttak el régi éremdarabokat.² E tény hatása alól nem szabadulhatott a négy császár holttestén át trónralépő Vespasianus. A kívánalmaknak tett tehát eleget és a birodalom pénzügyi hitelén akart egyszersmind segíteni, mikor forgalomban hagyta a még be nem olvasztott köztársasági érmekeket és megállapította a régi és új pénzláb viszonyát. E szerint a különböző pénznemeket monogrammjának valószínűleg különféle változataival látta el, mint ellenjegyekkel.

Vespasianus utódai minden bizonynyal Nero példáját követték; beolvasztották ismét az érmekeket, sőt beolvasztották a Vespasianus ellenjegyzett érmeit is, ha kézbe kerültek. Ez eljárás ellensúlyozására Titus, Domitianus, Trajanus, Marcus Aurelius és Lucius Verus restaurálták a köztársasági érmekeket az eredetivel egyező előállításban, de sajátjukkal egyenlő erős ötvözzel. A restaurált érmekek³ és az a tény, hogy eddig csak Vespasianus által ellenjegyzett köztársasági érmekek ismeretesek, jogosítanak annak feltevésére, hogy a császárok közül egyedül Vespasianus követte Augustust abban, hogy a köztársasági denárokat forgalomba hagyta, de egyszersmind megállapította az értékviszonyt a régi és új pénzláb darabjai között. Vespasianus az értékviszonyt saját monogrammjával jelölte meg a köztársasági érmekeken. Augustus ellenjegyeit pedig — feltevésem szerint — a köztársasági érmekeken gyakran előforduló mélyített emblemák, félkörök, körök, betűk, számok között kell keresni.

A köztársasági érmekeken előforduló Vespasianus-féle ellenjegyeket tehát nem sorolhatjuk azok közé, melyek nyomban császárrá történt kikiáltása után verettek az érmekebe, akár mint acclamatiók a császár részére, akár mint olyanok, melyek a pillanatnyi pénzszükség kielégítését célozták.

Az értékviszony megállapítása nyugodtabb napokat kívánt, mint a milyenek uralkodásának első napjai voltak; az pedig, hogy értékeesebb éremdarabok kisebb árfolyammal láttassanak el, nem állhatott sem az államnak, sem egyeseknek érdekében. Mennyivel könnyebben megtörténhetett ellenben, mikor a hirtelen trónváltás még az érembélyegek elkészítésére sem engedett elegendő időt, az, hogy a már használatban levő pénzláb darabjait ellenjegyezték csak azért, hogy hirdessék az új császár hatalmát, ellenjegyezték a nélkül, hogy az ellenjegyzés más árfolyamot adott volna ez ellenjegyzett daraboknak.

Ilyenekül pedig csupán Vespasianus közvetlen elődeinek és nevezetesen Neronak érmeit nevezhetjük meg, de ezeket annál inkább, mert Vespasianus maga, uralkodása egész folyama alatt, nem változtatott a Nero által szokásba vett pénzegység súlyán és ötvözetén. A mennyiben Vespasianus Nero előtti császárkori érmekeket is jegyeztetett ellen, ez ellenjegyzések szintén későbbi keletűek lehetnek. Így kívánta ezt a helyes államháztartás, melyet éppen Vespasianusnak kiváló érdeméül tudnak be.

Ezek szerint tehát ellenjegyük azok egyike, melyeket mindjárt a

¹ O. di. Dio: i. m. 15.

² Darenberg-Saglio: i. m. 466. l.

³ Cohen: Médailles Consulaires. Paris 1857.

császárrá választás napjaiban verettek az új császár dicsőítésére. És miután tudjuk, hogy a szintén Vespasianushoz pártolt moesiai és *pannoniai* légiónok Antonius Primus vezetése alatt, elsőkül igyekeztek érvényt szerezni akarataknak és feltartóztathatlanul nyomultak a bedruacumi győzelem után Mucianus keleti legióival egyetemben a dőzsölő Vitellius megbuktatására — nem lehetetlen, hogy *contremarqueunk* éppen a *pannoniai* legiók akaratából került Nero ez érmére.

Látjuk tehát, hogy az éremellenjegyek az ó-kor folyamán csak úgy állottak az állam, társulatok és egyes emberek szolgálatában, mint a közép- és új-kor folyamán; sőt ó-kori érmeiken gyakrabban találkozunk velük.

Az új-kori analógiák mindenestre nagy segítségül szolgáltak az ó-kori ellenjegyek magyarázatához, de a dolog természetében rejlik, hogy nem lehettek képesek minden jelenség felderítésére. Az írásos emlékekre is támaszkodó közelmúlt legtöbb esetben más viszonyokat mutat fel az állam, társulatok, egyes emberek és a szolgálatukban álló nemes ércz között, mint a régmúlt ó-kor, hol a kutató egyedül a szórványos leletekből előkerült vizsgálati tárgyra van utalva, miután írásos emlékek alig maradtak fenn. Ott, a hol irodalmi adatok vezethetnek, szokatlan megvilágításban látjuk az ó-kori ellenjegyek használatát, pl. erre a krétai „üst“ vagy „fazék“ (λέβης) ellenjegy, melyet Svornos a nemrég felfedezett krétai törvénytöredékekkel köt össze. A krétai törvények szerint a birságpénzek fizetése λέβητεςben állapított meg. Az elítélt fizetett 5, 10, 20 λέβητες. Az üst szerinte nem vehető szó szerinti értelemben, csak mint jegy szolgált bizonyos nemzetközi éremfajoknál annak jelölésére, hogy csupán ezekkel lehet a megítélt λέβητεςt lefizetni. E nemzetközi büntetés pénzek kibocsátója egyedül a krétai χοινοδίχαιον, a krétai szövetségtanács. Hogy miért választották éppen az üstöt nemzetközi jegyül, annak az a magyarázata, hogy a homéroszi világban a konyhafazék kedvelt csereeszköz volt.

Az éremellenjegyek céljának egységes meghatározását, a mint ez utóbbi példa is mutatja, ma még nem lehet adni. Csupán az államhoz való viszonyukban határozhatjuk meg ezt és itt is csak indirekte; az állam számára nem lehettek értéktelenítő jegyek, mert az állam részére célszerűbb eljárás értéktelenítés esetére a beolvasztás.

Kovács István.

¹⁶ Daremberg — Saglio : i. m. 467. l.